

Vida Gábor

LEVÉL HELYETT

Az elmúlt években, ha közösségi megszólalást vártak és kértek tőlem, szívesen fordultam a Mikes Kelemtől kölcsönzött levélformához, könnyebb valamit egy jól vagy rosszul elsajátított modorban előadni, mint aprólékosan kifejteni, megokolni minden állítást, nem beszélve a pontos hivatkozásokról. Eredeti gondolata kevés van az embernek, ahogy azt Márai Sándor mondta volt. Ez a következménye annak, ha az ember akkor is ír, ha nincs feltétlenül mondandója, ha nem érzi nagyon sürgetőnek, hogy papírhoz üljön avagy billentyűhöz, hanem csak ígér egyet a kollégájának vagy saját magának: majd írok. Aztán elérkezik a határidő, egyesek szerint a legjobb műzsa, mások szerint csak a valóság, de ismertem olyan írókat is, akik azt mondták, ha nincs kész a regény, nem pályázok alkotói ösztöndíjra, és nem alkudozom a kiadóval. Ahogy egy másik barátom jegyezte meg: ha nem ebből kellene megélni... Ha nem kellene. Hogy fogsz ebből? – kérdezte az apám bő negyven éve, amikor első újságcikkeim egyikét írtam, és nem akartam érteni a kérdést. Nehezen, mondanám ma. Mindig nehezen élünk, mert ha nem, akkor valami baj van, ezt jelzi az én készülékem valahol, ott, nagyon mélyen. A panaszkodás kultúrája erről szól, már az ógörögök ismerték. Ha azt látják az égi lakók, hogy valami jól megy, megirigylük, odamennek és elrontják. A síró-rívó panaszkodót néha megsegítik, nem túl gyakran, de volt már példa rá. A szegények általában kevesebbet panaszkodnak, mint a gazdagok. Most persze könnyű a dolgunk, nem az a kérdés, mit eszünk holnap, és miből veszünk cipőt a gyerekeknek, hogy iskolába tudjon járni, hanem hogy miből megyünk nyaralni jövőre. Most olcsóbb a kiírás, mint két hónap múlva lesz. Nyaralni olcsón kell, olcsóbban, mint a riválisaink. Ha nem tudunk jobb helyet, akkor legyen olcsó. Nyerjünk is valamit, ne csak fizessünk. A verseny állítólag jót tesz. Bár vannak nemes versengések és kártékony hajszák. Nem is tudom, hogy szegény vagyok-e, vagy gazdag. Ha elmondom, hogy mekkora főszerkesztői fizetést kapok... Ha hozzáteszem, hogy sosem éheztem... Ha elolvasom a sajtóban, mennyi milliót fordítanak keresztény államok az írott kultúrára... (Gazdag vagyok. Nem mondom el,

mekkora fizetésem van. A román hadseregben sokat voltam éhes, de nem éheztem. Milliárdokat költenek az írott kultúrára keresztény államok.) Tulajdonképpen csak játszom a szavakkal. A macska mindig legyen éhes, mondják Agota Kristof regényében. Csak azt nem tudom, hogy kell-e valamit ezért tenni, vagy nem kell. Talán elég hagyni. Ez az eltűnt milliárdok üzenete, bár a gondolatársítás – belátom – kissé merész, tűnt már el ezen a vidéken autópálya is... Az a civilizáció, amelyikben az élet egyetlen fontos és végső célja, értelme a pénz megszerzése, a számok és a grafikonok bővülésében él. Ha kiszámolom, hogy egy billentyű leütése mennyi pénzbe kerül a nyájas olvasónak, akkor valami értelmeset mondtam-e? A macska legyen éhes, mert az egér mindig az. Vajon miért? Csináljuk ezt, hagyjuk, vagy ez a dolgok örök rendje? Ha a folyóirat fenntartására költött pénz számát elosztjuk az összes leütött billentyű számával, kiderül, mennyibe van a nyájas olvasónak egyetlen leütés – a spácium is leütésnek számít. Amikor Szilasi László kiszámolta, hogy Jókai összes műveinek ólom nyomólemezei hány tonnát nyomnának, megijedtem, bár a játék tetszett – én még jártam ólomnyomdában. Számoljunk át valamit valamivé, csak a játék kedvéért, hátha okosabbak leszünk? Cărtărescu is leírja a regényében (*Solenoid*), hogy Rubik Ernő nem lett milliárdos a bűvös kockából, pedig lehetett volna. Nem ezen a szálon megy tovább, hanem a kombinatorikai lehetőségeken és értelmezési horizontján. A macska nem éhes, mondhatnánk. Öt kifejlett vándorpatkányt fogtak a macskáim a nyáron, nem ették meg őket, és az egereket a házból én pusztítottam ki. Nem volt irgalom, ez nem keresztény kurzus, nem is pszichiátria. Mennyibe kerül egy patkány? Párizsban olcsóbb, vagy Bukarestben és Budapesten? A macska ingyen van, a macskatáp nem. Ez ugyanaz a veszélyes lejtő, amelyen elindulunk, amikor a kultúrára fordított pénzt sajnáljuk. Egymástól szoktuk sajnálni, mi, magyar értelmiségiek, határon túl és innen – ez még macskásabb vagy még patkányosabb, ha úgy tetszik. Ha a kapitalizmuson múlna, köteleznék a macskát, hogy fizessen, ha vándorpatkánnyal akar játszani, vagy engem, ha nézem és látom őket. Disneyland. A macska be van oltva veszethez ellen, a patkány nincs. A valóság a legkeményebb ellenfél, mondja Proust. Sajnos, ezt a mondatot harminc évvel ezelőtt nem tudtam, amikor egy nyári délután éppen Proustból vizsgáztam, nem is voltam készületlen. Szerb Antal, Németh László, Hamvas Béla sok hasznos gondolatot szolgáltatott (Barthes, Bataille, Deleuze). A tanárnő meg is jegyezte, hogy maguk a magyar szakról mindig olyan érdekesekeket mondanak. A magyar értelmiség negyedik megrontója, Bibó István ebben nem játszott szerepet, de Camus igen, bár *A magyarok vére* című szö-

vegét akkor nem olvastuk még, de az összes művében benne van (*Pléiade*). Szükségem volt az okos vagy az okoskodó gondolatokra, a hiányos tudást meg olvasottságot extrákkal pótoltam, néha ment ez jól, néha nem – a francia kultúrából nem könnyű hasalni, bár a nyersfordítások elképesztő gondolatársításokat eredményezhetnek. Beszéljünk románul, mondta a hölgy, de így csak hetest adhatok. Azt ő is belátta, hogy negyedéven a teljes Proustot elolvasni, főleg eredetiben, nem reális elvárás. Ha majd egyszer ráér, vetette közbe, és úgy váltunk el, hogy majd egyszer rá fogok. Nyolcas, bólintott a végén, és én tudtam, hogy ott és akkor ez a kitűnő. Az elveszett idő, a *majd egyszer* és a *soha* közötti vékony határsáv. Azt éreztem sokáig, hogy nem fogok ráérni (*jamais, nevermore*). Olyan volt az egész, mint egy legyintés, csak szabaduljak a vizsgából, vissza sem nézek, mint Lót, persze az ember visszanéz, mert mi más az irodalom, mint ilyen visszanézések sora? Aztán egyszer elkezdtem ráérni, ez is egy regény. Pár éve gondolkodom azon, hogy ma már az irodalom valamiféle lassulás vagy lassítás. A világ, a politika, a gazdaság olyan gyorsan változik, hogy a nyelv már nem is tudja követni. Ha valamikor a huszadik század elején az irodalom volt a társadalmi vagy gondolati forradalom (egyik fő) mozgatója vagy hordozója, akkor ma már nem az, de kis türelemmel és odafordulással még mindig tudunk Vörösmartyt olvasni, vagy Proustot, és akárhány nevet lehetne itt még mondani. Nem előreszalad az ember, hanem visszanéz. Hogy jutottunk idáig? Úristen! Vettem hát egy digitális olvasó készüléket, és letöltöttem az *A la recherche du temps perdue*-t – ingyen. Szótáram is van több, tudtam én azt régről, hogy bizonyos szavakat csak ő használ, oda küld minden intelligens rendszer, bár én kedvelem a buta rendszereket és megoldásokat. Nem kell, nem is lehet minden szót érteni, az a fordítók privilégiuma. A fordító az irodalom kubi-kusa, bár ez románul jobban hangzik – *ocnașul literaturii*. Kényszermunkás, mint az *Ivan Gyenyiszovics egy napjában*, ha nem is üdvözl, de az általa rakott fal ragyogni kezd, van ehhez fagy, napsütés meg képzelet. Mindig megrémülök, amikor odajutok, hogy én ezt vagy azt miként fordítanám? Elég sok könyvnek voltam a kontrollszerkesztője, régen bátor voltam, kalandra kész. Mindent le lehet fordítani, akár jól is, csakhát. Megállok, elgondolkozom. Aztán megyek tovább. Lassan, nyugodtan. Minden regénynek van egy tempója, minden kultúrának. Lüktetés, tikitaki vagy hömpölygés. Ha belekerül az ember, ha beszipantja a nyelv, akkor már minden egyszerű, a nagy mű magával visz, görget, sodor, lebegtet, röptet, és csak arra kell vigyázni, hogy ne szólaljon meg a telefon, és ne kopogjon be semmilyen kellemetlen üzenet. A *fontos üzenet* valójában egy útonálló, zajforrás, mon-

danánk Jakobson elmélete szerint. Amikor a gyermek ötödik osztályban megmutatta a tankönyvet, rájöttem, hogy a szerző (vagy az oktatási felelős) első éven még figyelt arra, amit tanítottak neki, az egyetem első évében tanult matéria nagy valószínűséggel jelenik meg harminc évvel később a tankönyvekben, ez a hatalom és a kontraszelekció logikája. A szomszédunk viszont áthozta a tankönyvet, mert a gyerek nem értette Jakobsont, ő nem bölcsészkarra járt, hanem sofőr. Ennyit az esélyegyenlőségről, bár ők románnul nyögték ugyanazt, ez a nemzeti multikulti. A zaj legtöbbször a fejünkben van. Állítólag *Az eltűnt idő* a leghosszabb európai regény, mintha ez jelentene valamit. Nem is tudom, hány oldal, nem merem kiszámolni, hány leütés, viszont egyetlen mű, nem folytatásos, nem a kasszasiker generálta, a szerző életében csak az eleje jelent meg, amit elolvas minden bölcsész, ha. Ki ér ma rá ilyen hosszú művet olvasni? – sóhajtott egy ismerős. Az első zaj a fejünkben: nincs erre idő. Proust műve éppen arról szól, hogy van. De az idő nem itt és nem kint van, hanem ott bent. Cărtărescu narrátora mondja, hogy nem ír, hanem a kijáratot keresi – az emberi létezés mint megoldhatatlan probléma. Aki a bűvös kocka egy oldalát önállóan kirakja, az már nagyon intelligens ember. De csak úgy találokra és véletlenül ez sem megy. A magam idején hetekig tanultam egy módszert az *Élet és Tudomány* című lapból, Ké-Szé-Ké-Szé-Ke-Fi-Ke..., hátha még valaki emlékszik rá, az egy tudományos rendszerű megoldás, de vannak egyszerűbbek. Amikor sikerült kiraknom mind a hat oldalt, letettem a kockát, azóta is úgy áll. Egy regény olvasása mindig a bejárat megtalálásával kezdődik, ha volna még, erről szólna az oktatás. Mit kell tudnom ahhoz, hogy elolvashassam a művet? Nem az összest, és nem bármelyiket, hanem éppen azt. Senki nem születik olvasónak, és volt időszak, amikor egy regény elolvasása nem rendkívüli teljesítmény egy diplomás ember számára, belső motivációt ellenben a legjobb oktatás sem tud adni, az valami más. A kíváncsisággal az ember születik, aztán vagy használja valamire, vagy belefotjtják. Az oktatás ma már a saját rendszerével foglalkozik leginkább, az önmegfigyeléssel, és nem azzal, hogy ki kinek és mit tanít – *société de la surveillance*, mondja Deleuze, a megfigyelés társadalma, *monitoring*. Ha ezt elmondom, jóra való tanárok megsértődnek, megvédik a rendszert és a felettük álló hatalmat. Becsukom az osztályterem ajtaját, és szabad vagyok, mondta régen a legtöbb tanár. Mindig a szabadság a kérdés, akár van, akár nincs. Ha van, mihez kezdeni vele; ha nincs, hogyan szerezni meg, *vívni ki*? Ha megvan a bejárat, ki fog derülni, hogy van idő, hogy van ott egy végtelen tér, amelyben minden és mindenki elfér, semmi nem vész el. Az idő nem egy mennyiség, nem egy számszor, nem képlet, és

nem absztrakció. Az idő az, hogy olvasásban történik a szövegtenger, az én történetem lesz, és már nem veszem észre, hogy olvasok, elengedhetem önmagam hiábavaló és kötelező megfigyelését, nem jegyzetek és nem gyűjtök hivatkozásokat, hanem csak olvasok és élek. Az idő nem fizikai kérdés, hanem *(az a)* valami más. Felütöm a szótárt, ahányszor kell, és nem veszem észre, mert ez már nem zaj, ez már a bent. Ha elalszom, és a mellemre ejtem az olvasót, felriadok, idegen nyelven aludni el, ez nem semmi, a nagyobbik szótáram két kilót nyom. Harminc éven át készültem rá, hogy majd egyszer elolvasom Proust regényét. Még egy kicsi van hátra, a vége. Ezt halogatom. Mint az utolsó kortyot a pohárban, mert aztán örökre elfogy, ilyen már soha nem lesz. De van tovább, és még mennyi minden lesz vagy lehetne.

Majd egyszer KAF-nak is elmesélem, hogy elolvastam az egészét, eredetiben.

Ha majd megtaláljuk az időt. *On verra...*